

МАКСІМ ГАРЭЦКІ ЯК ПІСЬМЕННІК-АФАРЫСТ

(МАТЭРЫЯЛЫ ДА ўКЛАДАННЯ ЗБОРНІКА “АФАРЫЗМЫ І ДУМКІ М.ГАРЭЦКАГА /ПРАЦЯГ/)

Яўген Іваноў (Магілёў)

Афарызм як форма філасофскага і мастацкага самавыяўлення займае адметнае месца ў творчасці Максіма Гарэцкага - аднаго з выдатных беларускіх пісьменнікаў-мысляроў першай трэці XX ст.

М.Гарэцкі не быў творцам-афарыстам у поўным сэнсе гэтага слова, бо ён ніколі не ствараў афарызмы свядома як асобныя мастацкія тэксты. Але сапраўды таленавітага, а тым больш геніяльнага пісьменніка немагчыма ўявіць без пэўнай схільнасці да абагульненага, афарыстычнага асэнсавання быцця чалавека і прыроды, без няспынных пошукаў адказаў на “вечныя пытанні”

жыцця, што не даюць спакою розуму і душы чалавека. Максім Гарэцкі як Чалавек і Письменник ніколі не ўхіляўся ад гэтых пытанняў ні ў сваім шматпакутным жыцці, ні ў сваёй шматграннай творчасці.

Характэрнай рысай афарыстычнай творчасці М.Гарэцкага з'яўляецца інтэртэкстуальнасць яго афарызмаў (2), якія сустракаюцца амаль у кожным больш-менш значным мастацкім творы пісьменніка. Афарыстычная думка нараджаецца і існуе ў апавяданнях, раманах М.Гарэцкага не сама па сабе і дзеля толькі самой сябе, а арганічна вынікае з аўтарскага стаўлення да пэўных чалавечых рысаў ці жыццёвых абставін, тых ці іншых з'яў грамадскай або гістарычнай рэчаіснасці, наогул усяго навакольнага свету.

Кожны з афарызмаў М.Гарэцкага—гэта невялікі славесны шэдэўр, сплаў сапраўды арыгінальнай думкі і мастацкай прыгажосці яе выражэння. Сярод афарызмаў сустракаюцца і вялікія па свайму сінтаксічнаму аб'ёму выказванні, надзіва гарманічныя па сваёй кампазіцыйна-стылістычнай пабудове, і надзвычай сціплыя нават для афарызмаў фразы—яскравы прыклад амаль віртуознага валодання пісьменнікам мовай і яе стылістычнымі сродкамі. Шчыльна кладуцца ў афарызмах словы, і ў той жа час вельмі дакладна, быццам слова само прыцягваюцца на патрэбнае яму месца.

Уражвае і жанрава-відавая разнастайнасць афарызмаў М.Гарэцкага. Гэта і максімы, і сентэнцыі, і трапныя словы (альбо грэгерыі), і нават парадоксы. І кожны з іх у пісьменніка можна лічыць узорам адпаведнай разнавіднасці афарыстычнага жанру. Але за знешне вытанчанай формай афарызмаў М.Гарэцкага ніколі не губляецца тое першапачатковае пачуццё, якое выклікала саму думку.

Вельмі цікавыя афарызмы пісьменніка сваім змястоўным багаццем. У афарызмах М.Гарэцкага можна знайсці ўсё, што прыцягвала вока пісьменніка. А ён у сваёй творчасці кіраваўся прынцыпам — усюды жыццё, людзі, аб якіх ёсць што паведаміць іншым людзям, свету. І пры гэтым не адрываюцца, кроку не ступаць ад жывой рэальнасці і праўды жыцця, як у вялікім, так і ў дробным. І не хапацца за стварэнне “глабальных” (а менавіта таму і пустых) ісцін, а разгадваць, так, менавіта разгадваць, жыццё самае звычайнае, самае паўсядзённае—усё, што сустракаецца на чалавечым шляху, разгадваць праз

чалавечыя забабоны, праз “таёмнае”... Нездарма ў афарызмах М.Гарэцкага ўсяму ёсць месца—тут і роздумы над чалавечым прызначэннем на зямлі (дзе ёсць і чалавечае цяпло, і холад таксама чалавечы), і філасофскія разважанні аб сутнасці і крыніцы ўсяго існуючага ў свеце (І адкуль яно ўсё? І што яно ўсё?), і заклапочанасць лёсам свайго народа, сваёй Бацькаўшчыны, і погляд у глыб самога сябе дзеля большага, лепшага разумення, бачання ўсяго, што трэба асэнсаваць, на што трэба знайсці адказ.

Афарызмы М.Гарэцкага—гэта вельмі часта вынік знітавання індывідуальна-аўтарскага светаўспрымання з шматвекавым вопытам народнага мыслення, з нязломнай духоўнай сілай прыгнечанага, забітага, з выгляд “шэрага” беларускага селяніна. Шмат якія з афарызмаў пісьменніка знешні “спрошчаныя” да ўласцівай народнай свядомасці “нагляднай філасофіі” і асэнсаванні рэчаіснасці, але па глыбіні, дасціпнасці думкі яны не ўступаюць класічным узорам афарыстычнага жанру. М.Гарэцкі і наогул ніколі не быў схільны да залішняй мудрагелістасці ці пустога эпатажу, ён быў і ў жыцці, і ў творчасці сапраўды “мудры ў сваёй прастаце філосаф”.

Т Э К С Т Ы (3)

Усё мінаецца і усё ёсць вечнае...

(Усё мінаецца)

Во і мучаецца чалавек—адкуль свет, адкуль што. Бога шукаць пачынае ... Глядзіш: дыбаў, дыбаў чалавек па гэтаму каўзляю, пасклізнуўся, заваліўся... І навука не паможа, а зможа такога, бо прырода і навуку адолевае.

(Роднае карэнне)

Нічога не ведаем, не ведалі і ведаць не будзем... Навука, чэрці, здае нас... Нічога не ведаем... Бог, чэрці, душы... Не ведаем...

(Роднае карэнне)

А думаць пачнеш—адно спакой згубіш.

(Роднае карэнне)

Іншыя натуры, каб жыць далей і мець нейкі спакой, чуюць пільную патрэбу ў якасці і добрай цямнасці ўва ўсім, што ёсць навакол, і таксама сваім жыццём за астатні, пасля такога ж разумення час. Гэтакіх натур найбольш сярод славянаў і народаў Усходу. Яны патрабуюць нейкага здавальнення

спакою духу ў адносінах да ўсяго, што ёсць і што дзеецца на свеце. Час ад часу проста карціць ім упарадкаваць думкі свае—гэта азначае: хоць і не развязаць спрадвечнага пытання: “Адкуль ўсё і што яно?”—дык хоць супакоіць сябе, падумаўшы, палетуцеўшы і ізноў набраўшыся яснасці ў паглядах на спрадвечна няяснае. З аднаго боку гэта выглядае патрэбным чалавеку падрахункам, а з другога боку—непатрэбнай і шкоднай штукай у такую пару, калі “грошы—час”.

(Дзве душы)

Чалавек ніколі не ведае, дзе згубіць, а дзе знойдзе. І няма такой злыбеды на свеце, на якую б не ўсміхнуўся неспадзеўны, не чаканы ратунак.

(Смачны заяц)

Але колькі ўжо выпадкаў было ў гісторыі, што з самае вярышыні шчасця чалавек раптоўна звальваўся ў самае бяздонне плачу і адчаю.

(Смачны заяц)

Якія вы няпэўныя, шляхі нашага жыцця!

(Хоцімка)

Бывае ў жыцці такі момант. Ён выпякае ў сэрцы след на ўсё жыццё... І след бывае тым глыбейшы, чым меней застаецца жыць.

(Смерць /Паўлюк Трус/)

Хто хоча жыць—няхай жыве, а хто памерці хоча—памрэ няхай...

(Рунь)

І піць—памром, і не піць—памром...

(Антон)

Усяк людзі жывуць, а жывуць...

(Антон)

Цяжка... калі чалавек не мае прытульнага чалавека ў жыцці.

(Антон)

А што ж на свеце можа быць лепей за сяброўскую дзівочую ла-ску? Каханне вымагае мукі і няволі і выпіваецца, як чарка хмелю,—сяброўства з дзівочынаю дас радасць і прыемны супакой.

(Меланхолія)

Цэннасць характва залежыць для людзей ад успрымання.

(Еду дамоў)

Калі нам хочацца смакаваць характва ў абробленым па-мастацку каменю ці палатне, дык чаму ж не палюбавацца на жывое, богам створанае жаноцае характва?

(Дзе душы)

І ў палюбоўніцы ёсць чалавечае сэрца і яна ж на сваім хлебе — чалавек.

(Страшная музыкава песня)

Усё хораша—ці яно святое, ці грэшнае.

(Страшная музыкава песня)

Так бывае з іншымі людзьмі, што не могуць яны памятаваць абы-якога матыву, абы-якога голасу ад першага разу, затое ж, калі мінуцца дні, тыдні й месяцы або й цэлыя гады, неўспадзеўкі, нечакана, з найменшай прыгоды, маючай нейкае адношанне да мінулай пары, у вушох раптам ясна, выразна і з дэталічнасцю падобна загучыць той матыву, і запяець той голас, і збудзіць у душы абраз даўно пражытога часу, і выгукнець асабліва тонкія пачуванні.

(Дзве душы)

Няма нічога прыемна-смутнейшага, як слухаць музыку падземную, музыку з таго свету... Як невымоўна-тужлівыя весці аб марнасці свету, весці нам, малым і дробным, аб даўней жыўшых вялікіх у сваёй вечнасці людзей выплываюць гукі падземныя...

(Руіны)

У чалавека павінны быць дзве роўныя часткі: цвёрдая і мяккая. У немца гэта якраз палавінкі. У другіх народаў—як калі. А ў славяніна мяккая частка залішне вялікая на кошт цвёрдай, дужа залішне.

(Амерыканец)

Бяссільнасць пакрыўджанага—самае балючае пачуццё. Лягчэй можн дараваць крыўду індывідуальную, чым нацыянальную ці класавую..

(Спрэчкі)

Да паноў лаянка людзей ніжэйшых ніколі не прыстае. Яны яе не чуоць. Яна толькі потым адгукнецца, на кім трэба.

(Віленскія камунары)

Адным енкам ды стагнаннем бядзе людской не паможаш... Каб друго-
вызваляць, трэба самому крэпкім быць, на сілы не ўпадаць, а то і самага
попчуць.

(Роднае карэнне)

Моладзь сама творыць жыццё, дык сорам ёй зваляць віну на нена-
мазьянасць сучаснага сацыяльна-грамадскага жыцця.

(У чым яго крыўда?)

Ідэал, што хутка дасціглы—не вялікі ідэал... І наогул дасціглы ідэал—
і ідэал...

(Антон)

Пісаць—значыць працаваць дзеля людскога чытання.

(Рунь)

1. Гл. зборнік матэрыялаў папярэдніх гарэцкіх чытанняў
(Мн., 1995), а таксама артыкул “Беларусь і беларусы ў афарызмах
Гарэцкага” (Гарэцкія чытання: Матэрыялы дакладаў і паведамленняў. Ч.1. -
Мн., 1994. - С.82-84).

2. Гэта, дарэчы, уласціва ўсёй беларускай літаратуры канца XIX пер-
шай трэці XX стст., на якую амаль ніякага ўплыву не аказаў росквіт у гэты
пэрыяд у еўрапейскай літаратуры афарызма як асобнага мастацкага твора.

3. У тэкстах захоўваюцца лексічныя асаблівасці, арфаграфія і пунк-
туацыя арыгіналу.